

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд на Маргарита Гетова на тема „Устойчиви съчетания с компонент *око* в балканските езици“

Професионално направление: 2.1.Филология
Научна специалност: Общо и сравнително езиковедие
(Балканско езиковедие с албански и румънски език)

от доц. д-р Русана Христова Бейлери, албанист

Маргарита Гетова е завършила специалност „Балканистика“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Факултет по славянски филологии, през 2014 г. с отличен успех и усвоено практическо владеене на албански, румънски и новогръцки език. В периода 2015-2018 г. е редовен докторант, а след това продължава професионалната си кариера с балканските езици.

Дисертационният труд на Маргарита Гетова се състои от увод, пет глави, заключение и библиография. Общ обем 577 000 знака, което отговаря 320 стандартни страници. Това е отразено констативно с доста скромност в началото на автореферата, и на автореферата, но би трябвало да присъства и в началото на дисертационния труд, защото разликата между реален и електронен обем (266 страници) е около 17 %.

В първа глава е направено кондензирано изложение на научните подходи към фразеологията, без разточително теоретизиране, което в настоящия етап на развитие на дисциплината не би донесло стойност за подобен труд. Ясна и очертана от всички страни е границата на използвания материал – тясно разбиране за фразеологията, като в определени случаи се прибегва до примери с пословици и поговорки, което е аргументирано чрез самото заглавие. Изяснен е изборът на докторантката за дефиниция - Калдиева-Захариева от 2005 г., която третира като основен белег на ФЕ вторичната номинационна роля в езика и поставя в сферата на обсег и устойчивите сравнения с цялостно преосмисляне, т.е. устойчиви сравнения от алогичен характер. Дисертантката цитира много удачен и неизтърган все още извод, че „сравнението е метафора, която не е извървяла и няма да извърви докрай пътя си“ (с.20). В няколко параграфа са изброени терминологичните вариации в лингвистиката на отделните балкански страни. Точно са доловени и представени плюсовете и минусите на многообразните термини, а също съвсем успешно, почти едновременно на второ равнище, са анализирани и възгледите по тях на занимаващите се с проблематиката други балканисти.

Втора глава е концентрирана върху ролята на компонентния състав във фразеологичната единици и понятието за междуезикова еквивалентност на ФЕ. Главата демонстрира значението на соматизмите във ФЕ като ключ към семиотичната концептуализация на човешкото тяло. Цитира се честотността на отделните соматизми във фразеологията на балканските езици по двуезикови проучвания и ролята на глаголите, които са от най-обичайните. Логиката на вековното историческо развитие на този стар пласт е проследена семпло и сбито, като завършва със заключението, че в

резултат на това са се получили пълни междуезикови еквиваленти. В известен смисъл това е вече доказана от доста съпоставителни изследвания обща хипотеза, която трябва да се илюстрира от разработката на конкретния материал. Би могла да се изведе като такава още в началото и да се отчете като резултат в края на дисертацията. Маргарита Гетова проследява теоретично и останалите нива на еквивалентност.

Трета глава е посветена на когнитивистиката като съвременна тенденция в изследването на фразеологията. Лакофф и Джонсън са предпочетените автори за теоретичен модел, който да бъде отразен в практическата работа. Авторката е отделила доста внимание на предложените от тях концептуализации, чиито привърженик в България е известният езиковед и балканист Анастасия Петрова. Важно е да се отбележи обаче, че в собствената разработка на М. Гетова е успяла да се отдалечи от основополагащия труд за метафората на Ан. Петрова. Удачно е избрано определението на В. Телия за фразеологията като едно от „най-антропоемките“ направления (с. 60), което не е от най-цитираните, макар да е практически вярно. Трета глава звучи прекалено детайлизирано за теоретична глава, вероятно защото е на границата между теоретичната и практическата част.

Четвърта глава е най-голяма по обем (133 с.) и в нея е разработен съпоставително конкретният фразеологичен материал. Заглавията на отделните части отразяват много точно каква е посоката на съпоставката на ФЕ и на вътрешния им разбор.

Избран е центробежен подход, от ядрото на мисленето и традициите към езиковите проявления. Подобен подход придава стройност на структурата и създава гравитационно поле за разглеждане в контекст и рамка на конкретните езикови проявления. Като начало соматизмът око е позициониран в културен план – вярвания, суеверия и универсалии. Главата завършва с логични и валидни изводи.

„Нарушаване на обичайното“ е втората част, която изследва началната мотивация в образуването на УС и тенденциите в румънски, албански и български. С други думи става дума за брой и положение на очите. Любопитно наблюдение е, че в български език числото четири се използва като синоним на „много“ и пояснението, че не навсякъде това е така. От информативна гледна точка е най-интересната част според мен.

Частта „Персонификация“ е кратка и ни запознава с това кои неодошевени реалии в отделните езици са получили честта да имат очи във фразеологията. Заключениеето на авторката е, че не става дума за вторична номинация на потенциален неприятел, а само за евфемистично послание и обозначаване на участниците в комуникативния акт. Заключениеето ме предизвика да прочета частта отново и бих прецизирала обобщението, че персонификацията във всички случаи не характеризира положително участниците в комуникативния акт

Частта „Зоонимна мотивация“ е съсредоточена върху устойчивите сравнения и метафори по отношение на органа „око“ и начина на използването му със зооними. Може да се добави като заключение, че зоонимната мотивация покрива почти изцяло именно ФЕ, които съдържат зооним.

Ролята на Библията е много подробно застъпена. Тя е и изследвана широко от учените като цяло и в нея на пръв поглед не може да се добави очаква оригинално тълкуване. Маргарита Гетова изненадва с единични наблюдения върху албански език,

които са нейни, напр. за ФЕ *mori vdekjen në sy* букв. „взе смъртта в око/очи“, в чиято семантика не присъства примиреното предусещане за настъпващия жизнен край, а смелост пред лицето на смъртта ‘не се страхувам от смъртта, много съм смел, заемам се с много опасна работа.

В тази част се открива и рядък пример на фразеологичен ред или фразеологичен модел по В. Мокиенко (който не е сред предпочетените теоретици) - за нещо ценно или обичано, което се сравнява или възплъщава в окото.

Частта за вербализацията и установяване в езика на невербалния код в езика е много интересна за четене и изследва отражението в УС на кинетичните маркери на невербалното поведение на човека. В няколко страници авторката интерпретира и обобщава логични и необходими за примерите ѝ по-скоро психологически заключения на известни лингвисти. Следва анализ на „жестовата фразеология“ - точно определение и ограничение, в балканските езици. Акцентът е поставен върху многозначността на жестомимиката и отражението ѝ във фразеологията. Сравняването обаче успява да включи към показателя многозначност и този на свързани когнитивни метафори.

Специално внимание в научния принос на докторантката бих обърнала на последната част на четвърта глава „Фразеология и пол в балкански“, защото съвсем делово и естествено прави скок от хилядолетната традиция, която внушава Библията, към ХХІ век. В изследванията на ФЕ – съпоставителни и вътрешноезикови, този елемент не е бил регулярно застъпен. Задълбочените разсъждения върху конкретните примери са от приносен характер не просто като междуезикови сравнения, а като прилагане на теоретична постановка в балкански аспект.

Кратката пета глава разглежда употребата на някои фразеологизми в онлайн пространството. Обяснено е, че става дума за илюстративно маркиране на тази неизбежна съвременна житейска среда, чрез проверка дали ФЕ, за които в българските речници има семантично ограничение на базата на полов признак, наистина е така. Избран е пример с варианти „играят ми очите“. Анализът е подробен, както на забелязаните тенденции, така и на семантичното развитие, а също на някои от стандартните членове на ФЕ, зяменяни с по-фрапантни с различни прагматични цели. Прави отлично впечатление как Маргарита Гетова прави обширен времеви анализ на ФЕ - тръгва от стандартната етнолингвистическа основа на изследването, минава през синтагматиката и прагматиката на интернет употребите и извежда концепцията за неологията и неофразеологията, която води до фразеологични трансформации с окационална употреба. Авторката е избрала пример на УС с преситена употреба в трите балкански езика „като трън в окото“, съчетан с новата метафора „в очите на хейтърите“. Направен е пълен разбор на всеки от съставните елементи спрямо граматична форма и вариативност и начинът, по който това влияе на изказа и на възприемането му. Гледната точка към трансформациите води авторката интуитивно към социолингвистичните феномени на семантика на посланието и перцепцията, които са представени в най-новите изследвания на Красимира Алексова например. Това демонстрира тънък и проникателен лингвистичен усет, доколкото не е в обсега на теорията, върху която се опира.

Отлично впечатление прави, че дисертацията е снабдена с показалец, съдържащ 650 ФЕ. Това е отличен белег, че над труда е работено внимателно и е разглеждан не като набор от изисквания за научна степен, а като качествена научна цялост.

Мета характеристики на дисертацията:

1. Концептуална и стъпаловидна структура. Отлично съотношение на теория и приложение, при което конкретна съпоставителна разработка е около 200 страници.

2. Анализът ФЕ и никога не е еднопосочен, а съчетава два показателя или подхода. Например полов признак и употреба в интернет; кинетична многозначност и когнитивни метафори. Това изисква пълна теоретична яснота, отлични езикови знания и комбинативно-проницателен ум.

3. Съпоставката не е само историческа или книжовна, а обхваща пълен времеви диапазон, успява да илюстрира и остарелите значения и употреби, и актуалните, и дискурсите, и неологизмите с устойчив потенциал.

4. Последователно графично оформяне на труда.

5. Източниците са осмислени, улегнали, логично комбинирани и допълнени. Цитирани са коректно и прекалено детайлно, което дори малко затруднява четенето. По някои детайлите става ясно, че са четени в оригинал.

6. Маргарита Гетова се е съобразила с повечето от препоръките, изказани по време на вътрешната защита на дисертацията. Корекциите са направени в изключително кратък срок и наблюдението ми по тях е, че допринасят по същество за още по-добрия вид на труда. Бързата реакция подсказва улегналост и осмисленост на материала, която позволява качествената му модификация.

В дисертацията отсъстват:

1. Обособена част за научния принос в дисертацията. Приносните моменти са изброени само в автореферата след използваната библиография.

2. С едно изключение не се обособяват фразеологични редове или модели с идентична структура-семантика. Въпросът ми е защо няма (по принцип или в дисертацията) много паралелни фразеологични редове за универсалия като окото?

Маргарита Гетова има три публикации по темата на дисертацията. Първата публикация разглежда фразеологичните единици с компонент числително име в български и румънски език и е издадена в сп. „Филологически форум“, 2016 г. с общ обем от осем страници. Достъпна е и онлайн. Втората публикация е в сборника, посветен на 65-годишния юбилей на проф. д-р Василка Алексова „Български и румънски – балкански отпечатък в славянското и романското наследство“, 2018. Третата статия е на английски език в сп. *Etudes Balkaniques*, 2018, № 2, девет печатни страници и включва обобщени наблюдения върху ФЕ с компонент „око“ в балканските езици с акцент върху българо-румънските паралели.

Заклучение: Трудът на Маргарита Гетова свидетелства за научно структурирана мисъл, за задълбочено познаване на понятията във фразеологията и за отлично владение на албански и румънски. Дисертацията демонстрира необходимите качества за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по направление 2.1. Филология на Маргарита Геннадиева Гетова.

София,
15.04.2024 г.

Рецензент:
(доц. д-р Русана Бейлери)